

ACEMHÖYK'ÜN ESKİ ANADOLU SANATINA YENİ KATKILARI

NİMET ÖZGÜÇ

Türk Tarih Kurumu, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Ankara Üniversitesi adına heyetimizce yürütülen Achemhöyük kazılarının 1978 evresinde, Sarıkaya sarayı ile çevresinde çalışıldı. Dış etkenlerle yıkılan saray duvarlarının evvelce açığa çıkaramadığımız temellerinin kazısında, ve sarayla çağdaş katın incelenmesi amacıyla kaldırılan kerpiç evlerin altından, konumuzla ilgili ilginç eserler bulundu. Bunlar arasında mühür baskılı bullalarla, resimli bir vazunun iri parçaları, M. ö. 18. yüzyıl Anadolu mimarlığının ve tasvir sanatının bilmediğimiz bazı özelliklerini öğrenmemizi sağladı.

1. Mühür baskıları

Sarıkaya sarayının 3 ve 6 (Bulla odası Plan 1) odalarının temel temizliğinde önemli sayıda damga ve silindir mühür baskılı bullalar ele geçirildi. Baskılardan bir kısmı eskiden bulunanların tekrarıdır. Yeni örnekler ise çeşitli üslûplarda işlenmiştir. Burada inceleyeceğimiz üç örnekten birisi Eski Hitit, ikisi Eski Suriye üslûbundadır.

Eski Hitit üslûbundaki damga mühür sarı renkli iri bir kil kitesine iki defa basılmıştır (Ac. r 37 Lev. I, 1). Mührün tasvirinin ana konusu, Achemhöyük'ün Eski Hitit üslûbundaki mühürlerinde çok görülen Antilop veya dağ - koyunlu Tanrıçadır. Kübik bir tahtta oturan uzun elbiseli Tanrıçanın sağ elinde bir kadeh, önünde meyvelik-sunak ve tünemiş bir kuş, yüzü hizasında ve tahtının arkasında birer rozet vardır. Arka arkaya oturmuş iki antiloptan soldakinin sağrısına basmaktadır. Taht, sağdaki antilopun sağrısı üzerindedir. Antilopların altında, yatmış bir aslanın sağında oturmuş bir maymun, solunda, yatmış bir maymunla bir kuş yer almıştır. Mührün sağ kenarında sağa dönük iki melez yaratık vardır. Bunlardan birisi sakallı bir sfenks, diğeri ise mühür tasvirlerinin en ilginç motifini oluşturan bir balık - kız'dır. Bu baskının keşfine kadar, Eski Anadolu sanatında balık melezlerinden, balık - adam, aslan - balık ve keçi - balık olmak üzere

üş tip tanıyorduk¹. Eski Mezopotamyada da durum aynı idi². Anadolu grubu silindir mühür baskılarında balık adam, kuyruğu üstünde dik durarak ve yüzerek tasvir edilmiştir³. Dik duranların birinde yüz cepheden, diğerinde profildendir⁴. Yüzü yandan gösterilmiş olan balık - kızın en belirgin özelliği kuyruğuna kadar inen uzun saçlarıdır.

Dağ - koyunlu Tanrıçanın tabii ve, sfenks, grifon, aslan başlı kartal, bizon adam gibi melez yaratıklardan oluşan zengin çevresine bu örnekle bir yenisi balık - kız katılmış olmaktadır.

Sarı - kahverengi alacalı, muska şeklinde bir bullaya iki defa basılmış olan Eski Suriye üslûbundaki silindir mühürde (Ac. r 39 Lev.- I, 2) iki sahne mevcuttur. Birinci sahnede kısa arkalıklı bir tahtta oturan tanrı ile karşısında ayakta duran Suriyeli kadın görülmektedir. birbirlerinin sağ ellerini ve sol elleri ile de beş telli bir liri tutmaktadırlar. İkinci sahne daha kalabalıktır. Burada Eski Suriye üslûbunda sık raslanan boğa üstünde çıplak tanrıçanın⁵ huzurunda, beline kadar tasvir edilmiş bir adam ve sağ elinde bumerang, solunda asaya benzer bir nesne tutan silindirlik taçlı, kısa etekli bir tanrı vardır.

Eski Suriye üslûbundaki ikinci mührün iki kısmı baskısı da muska şeklinde bir bulladadır (Ac. r 33 Lev. II). Sarı renkli bulla iyi korunmuşsa da, geniş yüzleri silindirin bütün baskılarının çıkmasına yetmemiştir. Bir yüzünde mühür tasvirlerinden sağ elinde yıldırım ve antilop tutan tanrı ile huzurundaki Suriyeli kadın dizlerine kadar basılabiliştir. Suriyeli kadının arkasında, ona arkaları dönük üst ve alt tarafta oturan iki maymun vardır. Diğer yüzdeki baskıda, tanrının baş ve vücudu daha belirgindir. Yalnız sarkan sol kolu görülmektedir. Arkasında Eski Suriye üslûbunda bilinen bir motif⁶, iri eller ve daha arkada küçük bir adamın silik baskısı yer almıştır.

¹ Nimet Özgüç, Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu Ankara 1965 Res. 33, 60, 17

² Reallexikon der Assyriologie cilt III madde "Fischkentaure (Fischmensch)"

³ Anadolu grubu No. 33, 60

⁴ Anadolu grubu, 33, 44.

⁵ E. Porada ve B. Buchanan, Corpus of Ancient Near East N. Y. Res. 942-943, 967.

⁶ N. Özgüç, Afyonkarahisar, Kayseri ve Malatya çevresinden derlenmiş olan mühürler (Anadolu X s. 158 Lev. XLV, 2)

2. Resimli vazo

1965 kazı mevsiminde vazonun bir parçası Sarıkayada, PA/48-49 plankaredeki yuvarlak kerpiç silonun kuzeyindeki odada, başka parçaları TA/49-50 de atılmış bir durumda dağınık olarak elimize geçmişti⁷. Zayıf temelli bu kerpiç evlerin bir kısmı saraydan daha geç, fakat Assur Ticaret Kolonileri zamanına, küçük bir alanda korunmuş olanları ise Helenistik devre aitti. 1978 de, dış etgenlerle planları tamamen yitmiş olan bu yapıları, sarayla çağdaş katı incelemek amacıyla, kaldırdık. SA/49-50 alanında, bilhassa Helenistik yapının altında, vazoya ait çok sayıda parça, gene dağınık olarak elimize geçti (Lev. III). Ayrıca, sarayın 3 No. lu odasının (Plan 1) temizliğinde bulunan bir parça, vazo ile birleşti.

Kerpiç odada beraber bulunduğu seramiğe, kendi tekniği ve bir banyo kabına ait olduğunu muhtemel gördüğümüz formuna göre vazoyu, Kanış Karumu'nun Ib katı zamanına tarihlemiş, ve saraydan bir az sonra yapılmış olduğunu düşünmüştük. Yeni veriler vazonun, Ib katı ile çağdaşlığını doğrulamış, fakat saraydan sonra yapılmadığını, onun eşyasından biri olduğunu göstermiştir.

M. Ö. 18. yüzyıla aidiyeti kesinleşen 1965 de iki kısmı av sahnesi, bir yapının bazı küçük ayrıntıları, kuş ve balıklar ve hangi yüze ait oldukları anlaşılmıyan geometrik desenlerle bezeli parçalar bulunmuştu. 1978 buluntularıyla eskilerin birleştirilmesinde kabın biçimi, ölçüleri, resimlerin birbirleriyle bağlantısı bir dereceye kadar mümkün oldu. Buna göre vazonun M. ö. 18. yüzyılda Anadolu'nun bu çağa ait diğer şehirlerinde çeşitli ölçülerde yapılmış olan banyo kaplarından⁸ biri olduğu kesinleşti (Res. 1). Kültepe'de aşağı şehrin Ib evlerinden birinin kilerinde bulunmuş olan kap, Acemhöyük örneğinin yakın bir paralelidir (Lev. IV). Sarıkaya sarayında 33 No. lu odada resimsiz,

⁷ Anadolu X, 1966 s. 5-7 Lev. IX-X

⁸ OIP XXIX s. 190 (d1766) y. 29 uz. 39 g. 32 cm. (Alişar); Alacahöyük y. 75, g. 72 (H. Koşay - M. Akok Alacahöyük Kazısı 1940-1948 Ankara 1966 s. 41 Lev. 7 Al. e 253 çizim Lev. 107); Boğazköy y. 80 g. 53 (MDOG 75 Ab. 5 s. 8-10; K. Bittel-R. Naumann, Boğazköy - Hattusa Stuttgart 1952 Lev. 48); Kültepe, Lev. XXXV, 246: y. 86 g. 86. 5; 247: y. 64 g. 72 cm. (T. Özgüç, N. Özgüç Kültepe Kazısı Raporu 1949 Ankara 1953 s. 52); Tarsus'da Geç Bronz devri katlarında: y. 88 g. 68.5 uz. 76.8 cm. (H. Goldmann - M. J. Mellink - I. J. Gelb, Excavations at Gözlü Kule, Tarsus Princeton 1956 c. II s. 197 Lev. 310, 1054).

yalnız kırmızı astarlı ve iyi perdahlı bir banyo kabının parçası bulunmuştur. Sarayın bu tipe giren kapları yalnız bu iki örnekle temsil edilmektedir.

Burhan Tezcan'ın Yeşilovalılardan satın aldığı vazolar arasında geometrik desenlerle bezeli parçanın, bizim örneğimiz gibi, resimli bir banyo kabına ait olması mümkündür⁹.

Sarıkaya sarayının resimli banyo kabının (Ac. 80 Res. 1-10; Lev. V-VI) ince kum taneleri, az miktarda da mika zerrelere karışık kiremit rengi hamuru, ince elenmiş, çok iyi pişirilmiştir. İçi ve dışı astarlanmıştır. Astar genellikle, yeşilimsi krem renginde ise de, yanğının etkisi ile bazı kısımları pembeleşmiş veya kızıl kahverengi bir renk almıştır. Evvelce de belirttiğimiz gibi, resimler ve desenlerde yalnız kahverengi kullanılmıştır. Birbiri ile bağlanamayan iki parçada, iç taraftan dibe göre 14 cm. yükseklikte, başka banyo kaplarında sıkça görülüp kullanma nedeni anlaşılmayan banktan dar bir kısım korunmuştur. Vazonun gövde kalınlığı 1.5 cm, dip kalınlığı 2.3 cm. dir. Hafif çıkıntılı ağız kenarının üstten ve dış yanda genişliği 4 cm. dir. Tüm ağız kenarının üstü ve "A" yüzündeki yanı, aynı örnekle yanı, içleri mail çizgilerle taranmış üçgenlerle bezenmiştir. Korunan diğer iki kenardan birinin yan yüzünde hilal veya kavisler, diğerinde güneş sembolleri yer almıştır (Res. 2).

Vazoya ait bol parça, çok büyük olması sebebiyle onu tamamlamamıza yetmedi. Yalnız, sayın Cengiz Erol'un çizimlerinden izleneceği gibi, dört yüzünün de resimlerinin mahiyeti, kabın muhtemel yüksekliği, dar yüzlerinin genişliği saptanabildi. Böylece aşağıdaki açıklamaları yapmamız mümkün oldu.

A yüzü (Res. 3-5). Geniş tarafa ait olan bu yüzün av sahnelerine ve hayvan figürlerine ayrıldığı anlaşılıyor. Belli bir uzaklıkta tutulduğu takdirde, birinci av sahnesi büyük parça ile birleştirildiğinde, bu çağın banyo kaplarında normal olan genişlik 70 ve 75 cm. sağlanmaktadır. Bu tamamlamaya göre, A yüzünde, birbirinden kalın çizgilerle ayrılan en az dört yatay bölüm vardır. En üst bölümde (Res. 3) avcı, kuşlar, dört ayaklı hayvandan oluşan sırada, avcının başı, vücudünden mızrak geçmiş uçan kuş, domuza benzeyen bir hayvanın arkası ve kulağı dahil önünün küçük bir kısmı, bir hayvan pençesi, bir

⁹ Belleten XXII s. 525 Res. B. Tezcan 18

kuş kuyruğu (Res. 4) yürüyen kuşun ön tarafı ve dar yüze soldan birleşen kısımda balık kılıçığı bezeli dikey bir band mevcuttur.

İkinci sırada, sola doğru yüzen üç balıktan, ikisi kısmen korunmuştur.

Üçüncü sırada mızrağı savuran avcı, köpek ve boğa olması muhtemel bir hayvanın arka bacakları bize kadar ulaşmıştır. Avcının başı hizasındaki ağa benzer nesnenin, neye ait olduğu anlaşılamaştır.

Dördüncü sırada, üçgenler, dik ve yatay paralel çizgiler ve kum saati motifinden oluşan bir çerçeve içinde, sağrısındaki paralel şeritler, ve vücudünün dalgalı çizgileri sebebiyle bir kaplan olması gereken hayvanın belinden itibaren arka kısmı elimizdedir. Arka pençelerinden biri korunmuştur.

Bu yüze ait olması muhtemel figürlü iki küçük parçayı bir yere bağlayamadık (Res. 5).

B yüzü (Res. 6). A yüzüne soldan birleştiğini düşündüğümüz bu dar yüzün iki kenar parçası da gövdeye bağlanmıştır. Böylece vazunun dar yüzlerinin 46 cm. olduğu kesinlikle saptanmıştır. Bu, Boğazköy'ün iri banyo kabının dar yüzünün genişliğine çok yaklaşan bir ölçüdür. İki kulbunun yeri belli olan bu iri parçanın üst tarafı, içleri kahverengi boyalı veya kafes süsleri ile doldurulmuş üçgenler, eşkenar dörtgenler, paralel ve dik çizgiler, tüm boyalı kum saati motifleri, ile bezelidir. Bu bezekli alanla, kabın dibine doğru boyasız bırakılmış kısmın arasında, iki paralel kalın çizginin sağladığı alanda, sağa doğru yüzen dört balık tasvir edilmiştir. Bunlardan ikisi tam olup, birinin başı, diğerinin gövdesi eksiktir.

C yüzü (Res. 7-8 Lev. V-VI). C ve D yüzü yapı tasvirlerine ayrılmıştır. Bilhassa "C" yüzünde durum çok belirgindir. Bu yüzde bir arada çizdiğimiz fakat birbiriyle bağlantı kuramadığımız iki parça üzerinde sarayın ağaç konstrüksiyonunun, merdivenlerinin ve bilhassa direklerin trabzan ve tavanlara bağlanmış tekniğinin açıklanmasına yardım eden ilginç resimler vardır.

Dar yüze hafifçe dönen küçük kısma göre yüzün sağ tarafında yer alan iri parçanın tasvirleri yedi unsurdan oluşmaktadır. Yanda, kerpiç duvar, ona bağlı dört basamaklı merdiven, trabzanlı ve direkli zemin katı girişi; bir kapı; belki de, sarayda genişliği dört m. yi bulan tek

sıra taş temeli ifade eden massif boyalı dört köşe bir kısım, kapının bağlı olduğu ve ağaç konstrüksiyonla çevrili odanın bir kısmı; kırıktan sonra, açıklayamadığımız, muhtemelen çok stilize edilmiş bir kuşu andıran bir figür.

İki yanı kırık olduğu için bu geniş yüzün ortalarında bir yere yerleştirilmesi gereken 20 cm. genişliğindeki parça üzerinde, sağda, ağaç bir konstrüksiyona bağlı dört basamaklı bir merdiven, direkli ve tirabzanlı giriş ve onun tam üstünde, üst kat balkonunun resmi vardır. Balkonun tavana doğru daralan direği alttakine bakınca iki misline yakın bir kalınlıktadır ve duvar kerpiçlerinin genişliğindedir. En az oniki sıradan oluşan içi dolgulu ve astar renginde yatay bölmelerden oluşmaktadır. Tavanla bağlantısı diğer direklerde olduğu gibi, kendisinden geniş bir yastıkla sağlanmıştır. Balkon tirabzanının ayrıntıları, daha alçak olmakla beraber zemin katındakilerin aynıdır.

Ağaç konstrüksiyon ve stilize figür parçalarının yer aldığı ve alt tarafı resimsiz olan parçanın da C yüzüne ait olması muhtemeldir (Res. 8).

Sarayların kazıları esnasında yapı tekniğine ve düşen üst kat tabanlarına göre, bu anıtsal yapıların iki katlı olduklarını saptamıştık. Tasvir sanatında elimize ilk defa geçen bu bina resmi, eski gözlemlerimizi kesin bir şekilde doğrulayan bir belgedir.

Kabartmalı ve resimli vazolarda yapı tasvirlerine yer verilmesi, ileride bu konuda çok aydınlatıcı malzemenin bulunabileceğini bize göstermektedir. Bitik vazosundaki büyük kerpiç binaya ait portiko¹⁰, ve Acemhöyük banyo kabının yapı resimleri, kazılarda elimize geçmeyen yapı ayrıntılarını ve bilhassa üst katları ve yapıların örtülerini öğrenmemizde büyük yararlar sağlamışlardır. Tam olarak ele geçirilmiş olan Kato Zakros¹¹ rhytonunun kabartmaları bir tapınağın ihyasında birinci derecede rol oynamıştır ve bu konuda çok değerli bir eserdir.

¹⁰ Tahsin Özgüç, *The Bitik Vase* (Anatolia II, 1957 s. 57 v. d.; E. Akurgal - M. Hirmer, *Die Kunst der Hethiter* München 1961 Lev. XIV; K. Bittel, *Die Hethiter* München 1976 Res. 140

¹¹ J. W. Shaw, *Evidence for the Minoan Tripartite Shrine* (American Journal of Archaeology C. 82 No. 4, 1978 s. 431 v. d. Res. 5-9).

D yüzü (Res. 9-10). Dik olarak vazoya birleştirilen kulptan, kabın üst kısmına ait olduğu anlaşılan iri parçanın sağ yüzünde, kerpiç duvar resminin bir kısmı, üstü paralel veya birbirini kesen çizgilerle bezeli kulbun solunda ve alt tarafında şu bezekler vardır: Dikdörtgenler, eşkenar dörtgenler, içleri kafesli ve boş üçgenler ve paralel çizgiler.

Balıklı ve geometrik desenli bir köşenin (Res. 10) D yüzünün sol tarafına bağlanmış olması mümkündür.

Kabın eldeki bir kaç parçaya göre dibine yakın kısmı resimsizdir, ve krem astarlı olarak bırakılmıştır.

Önümüzdeki mevsimde, Anadolu kültür tarihi için önemli olan resimli banyo kabının diğer parçalarını da bulmaya çalışacağız.

